

Данијела Ђукановић¹
Музеј Републике Српске
Бања Лука
museumrs.info@gmail.com

КОЛЕКЦИЈА НАКИТА ЗА ВРАТ ИЗ ЗБИРКЕ НАКИТА ЕТНОЛОШКОГ ОДЈЕЉЕЊА МУЗЕЈА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Апстракт: Колекција накита за врат једна је од најбројнијих колекција накита у оквиру Збирке накита Етнолошког одјељења Музеја Републике Српске. Формирање колекције почиње од самог оснивања Музеја 1930. године. Битно је истаћи да је велики број ових предмета добијен на поклон, а само мали дио колекције набављен је откупом. Од накита за врат, заступљене су сљедеће врсте накита, израђене од различитих материјала: огрлице-ниске – струке, огрлице-крагне и огрлице-ланци са привјесцима.

Кључне ријечи: накит, огрлице, врсте огрлица, материјал, ко их је носио.

УВОД

Музеј Републике Српске, у оквиру Етнолошког одјељења, посједује репрезентативну збирку накита која се формирала још од оснивања Музеја Врбаске бановине 1930. године. Ова колекција се од оснивања Музеја до данас употпуњава новим и разноврсним врстама накита. Од тог периода до данас, прикупљање, чување, конзервација и презентација ове веома значајне збирке одвијала се у различитим периодима различитим интензитетом. У периоду од 1930. до 1939. године прикупљено је највише примјерака свих врста накита, па тако и накита за груди, и овај период можемо означити као најзначајнији у набавци предмета за Збирку. Други интензивнији период у прикупљању накита био је у периоду педесетих и шездесетих година XX вијека. У периоду друге половине XIX и у првој половини XX вијека збирка се употпуњавала откупом различитих врста накита, а овај период био је интензивнији и у стручној анализи, дескрипцији и презентацији ове веома богате и разноврсне збирке.

У збирци накита Етнолошког одјељења чува се накит који је израђен крајем XIX и почетком XX вијека. У збирци су заступљене сљедеће колекције накита – колекција накита за главу, колекција накита за врат, колекција накита за груди, колекција накита за струк и колекција накита за руке. Збирка је у другој половини XIX и у првој половини XX вијека представљена кроз различите изложбе, али је први пут у цјелини представљена на изложби „Збирка накита Етнолошког одјељења Музеја Републике Српске”². У овој збирци се чува 850 примјерака

¹ djukanovicdaniijela@gmail.com

Аутор је музејски савјетник у Музеју Републике Српске. Бави се етнографијом и културним наслеђем. – Напомена ур.

² Први пут је изложба представљена у Музеју Републике Српске 2005. године; 2007. у Музеју Града Новог Сада, Музејској збирци Сребреница и Музејској збирци Зворник; 2009. у Музеју Козаре Приједор, Музеју Града Зенице, Музеју Херцеговине у Требињу и Музеју Семберија Бијељина; 2014. у Музеју Хрватског загорја и 2015. године у Етнографском музеју у Београду.

накита из наведеног периода, а у овом раду представићемо двије најкарактеристичније и најразноврсније колекције у којима су заступљене различите врсте накита, израђене од различитих материјала.

„У сјеверозападном дијелу Републике Српске накит је непрекидно еволуирао од нижих развојних облика ка вишим, од најједноставнијих и најпримитивнијих примјерака још од праисторијског доба до модерног, данашњег накита од најплеменитијих врста материјала, као и од других врста материјала израђеног најсавременијим техникама” (Ђукановић, 2015, стр. 39). Број до сада објављених радова који се односе на истраживање и дескрипцију различитих врста накита велики је. Истраживањем накита са различитих аспеката и у различитом контексту бавили су се етнологзи, археолози и историчари умјетности. Њихова истраживања су нам показала да је код човјека потреба за кићењем старија од одијевања. Украшавајући се различитим врстама накита, човјек је од праисторијског периода до савременог доба желио да привуче пажњу на себе, да се потврди и идентификује кроз начин украшавања, да пошаље поруку о себи. Умјетничко обликовање накита јавља се у праисторијском периоду, гдје се уочавају први облици наруквица, украсних игала и огрлица. Накит Словена у раном средњем вијеку био је врло богат и разноврстан. У IX и X вијеку домаћи златари израђују накит који је по материјалу и украсу израђен по узору на византијски накит. У периоду од X до XII вијека доминира накит увезен из Византије.

Развој накита на простору Босне и Херцеговине може се континуирано пратити од праисторијског периода до савременог доба. Он сједињује и чува у себи елементе старобалканске, старословенске, византијске, средњовјековне, оријенталне и средњоевропске културе. Од XVI до краја XIX вијека накит који је израђиван на простору Босне и Херцеговине инспирисан је и представљен под оријенталним утицајем, који носи у себи елементе византијске, персијске и турске културе. Анексијом Босне и Херцеговине, градско становништво почиње носити скупоцјенији накит на којем се уочавају елементи средњоевропске културе, док сеоско становништво остаје вјерно традицији (Василић, Ђукановић, 2005, стр. 8).

Накит који се чува у збирци Етнолошког одјељења Музеја, према начину израде, дијели се на накит занатске израде и накит као производ домаће радиности.

Доласком Турака, на простору Босне и Херцеговине у XVI вијеку долази до наглог развоја кујунцијског заната. Њиме су се бавили мајстори кујунције, златари или произвођачи умјетничких филигранских предмета који су од сребра или неког другог племенитог метала техникама ливања, ковања, гранулације и филиграна израђивали разноврсне врсте накита који је ношен директно на тијелу или на одјећи. Послије 1918. године, мајстори кујунције из Бање Луке углавном израђују накит за сеоско становништво јер градско становништво, прихватајући нове модне утицаје из Беча и Пеште, преузима и нови модни стил у украшавању тијела и одјеће. Поред накита занатске производње, у Босни и Херцеговини сеоско становништво украшавало се накитом који је производ кућне радиности. Творац накита у сеоској средини углавном је анониман. Накит који је производ кућне радиности привлачи посебну пажњу разноврсношћу материјала и боја. Материјали који се користе у изради из непосредне су околине и производ су занатско-мануфактурног и индустријског рада. Неки материјали служе као основни материјал за обликовање украса, али и као допунски материјал подлози, неки су додатни украси, а неки су сами по себи накит (Василић, Ђукановић, 2005, стр. 9).

На развој заната и сам изглед накита утицали су економски, политички и друштвени фактори одређене средине, који су сваки за себе директно или индиректно оставили траг на развој умјетности израде умјетничко-занатских предмета – у овом случају на израду различитих врста накита.

Проблематиком развоја и одређивањем типолошке класификације накита до XIX вијека бавили су се археолози и историчари умјетности, да би се крајем XIX вијека тиме почели бавити и етнологзи. Типолошку класификацију накита израђеног крајем XIX вијека урадила је Братислава Владић Крстић. Типологија урађена према мјесту, тј. дијелу тијела на којем се накит носи, разликује: накит за главу, накит за врат, накит за груди, накит за струк и накит за руке.

Накит за врат чине различите врсте огрлица које су носиле дјевојке и удате жене. Оне се разликују по врстама материјала и по типолошкој одредници.

На простору Босанске Крајине жене су се украшавале огрлицама у праисторијском периоду. У античком периоду, њима су се украшавали и мушкарци. Огрлице су чест накит код Словена. Израђиване су од нанизаних перли од стаклене пасте различитих облика, најчешће лоптастог. Понекад су израђиване и од каури-пужића. У наредној фази развоја огрлице, материјал за њихову израду су глатке камене плочице, јантар, слоновача, стакло, жељезо, сребро, злато, умјетнички бисери и драго камење, а у новије вријеме и синтетичке масе (Kostrenčić, Protega, 1961, str. 524). У XVII и XVIII вијеку огрлице се израђују од сребрних и позлаћених ланчића. Под утицајем средњовјековног, а још више под утицајем турског накита, у кићење огрлица уноси се много маште, љепоте и лакоће, какве не налазимо у другим облицима накита у вријеме Турске (Владић Крстић, 1995, стр. 39).

У Збирци накита Етнолошког одјељења чува се 38 примјерака огрлица. Огрлице се дијеле на три основне врсте: огрлице-ниске (струке), огрлице-крагне и огрлице-ланци са привјесцима. Унутар сваке врсте постоје одређени типови, варијанте и варијетети.

Огрлице-ниске (струке)

Огрлице-ниске или струке састоје се од низа повезаних накитних детаља у једну цјелину у једном или више низова. Производ су домаће кућне радиности и кујунџијског заната. У зависности од којих материјала и текстура су израђене, разликујемо огрлице-ниске од новца и огрлице-ниске од разних накитних зрна. У Збирци накита Етнолошког одјељења чувају се 32 примјерка оваквих огрлица.

Огрлице-ниске од новца најраспрострањеније су на простору Босанске Крајине. На овој територији звали су их ђерданима. У Вуковом рјечнику „ђердан” се дефинише као накит који носе дјевојке и жене око врата (Карацић Стефановић, 1852, стр. 39). Ђердани су ношени и у далекој прошлости. Њиме су се украшавали Словени. Израђивани су од златног, сребрног новца, турских новчића и аустријских талира. На простору Босанске Крајине најчешће су израђене од нанизаних једног, два или више низова аустријских новчића. Подлога може бити од различитих материјала, памучног, пунијег, свилоног и конопљиног конца, гајтана и металних ланчића. Ђердан је женски накит који су носиле православне и католичке жене у Босанској Крајини. У околини Дервенте, за ову огрлицу каже се „огрље од талира”, у околини Јајца „подгрлица од талијера” а у Имљанима „струка”. Карактеристичан примјерак је огрлица на фотогр. бр. 1.

Слика 1. Огрлица, почетак XX вијека, Которишће (околина Котор Вароши), дјевојачка, православна, инв. бр. 3435/ П.

Код огрлица од накитних зрна, разликујемо више варијанти: огрлице од металних зрна, огрлице од полудрагих зрна и огрлице од разних других накитних зрна.

Огрлице од полудрагих накитних зрна израђене су од ситнијих и крупнијих накитних зрна, јантара, седефа и бисера. У Музеју се чувају двије огрлице од полудрагих накитних зрна. Носиле су их жене муслиманке у градским срединама. Куповане су у градовима од путујућих трговаца или су доношене са Истока (Владић Крстић, 1995, стр. 381). У фондусу Етнолошког одјељења чува се огрлица израђена од зрна седефа. Огрлице од седефа су могле бити дуже или краће, нису морале бити нанизане читавом дужином, већ само оним дијелом који је видљив при ношењу. Огрлице од разних других накитних зрна израђене су од различитих материјала: каменчића, пужића, стаклених и металних пуцади и дугмади. Разликују се једноструке, вишеструке и огрлице на омотавање.

Огрлице-крагне

У сеоским срединама Босанске Крајине ношене су и огрлице-крагне. Оне су производ домаће радности. Израђивале су их жене на селу и дјевојке које су за израду огрлица користиле текстилну подлогу на коју су нашивале ситна зрна „ђинђуве”. Подлога за овај тип огрлица најчешће је мекана тканина. На њу су нашиване бобице различитих боја, перлице, новчићи, понекад и покоји полудраги камен. Носиле су их православке и католикиње на простору Босанске Крајине. Карактеристичан примјерак је на фотогр. бр. 2.

Слика 2. Огрлица-крагна, крај XIX вијека, непознато, инв. бр. 64/78.

Огрлице-ланци са привјесцима

Огрлице-ланци са привјесцима састоје се од дужег или краћег ланчића, који је производ кујунцијског заната и који може бити израђен од сребра, месинга или других материјала и привјеска. Основу ових огрлица чини привјесак који може бити различитог облика. Најчешћи облици привјесака јесу: крст, крст-кутијица, у виду новчића, кутијице срцоликог, кружног, троугаоног, четвороугаоног и ваљкастог облика. Ове врсте привјесака су, поред декоративне, имале и улогу медаљона, односно амајлије, за оног ко их је носио. У Збирци накита Етнолошког одјељења чува се 11 примјерака ових огрлица, међу којима разликујемо варијанте: огрлице са привјесцима од новца, огрлице са крстом, огрлице са привјесцима и кутијицама разног облика. Огрлицом са привјеском од новца највише су се украшавале сеоске жене Босанске Крајине. Најчешћи назив за ову врсту привјеска је „талир” или „дукат ограђени”. Невјесте и дјевојке обично су носиле „велики дукат” на нагруднику, док су удате жене носиле „талијер” који виси о ланчићу. На Змијању су за ову врсту привјеска говорили да је „велики дукат” јер је вриједност новца и величина привјеска то условила, док су привјесци са новчићима мање вриједности и мањих димензија називани „дукат ограђени” или „дукат калумљени”. Карактеристичан примјерак овог типа огрлице са привјеском је на фотогр. бр. 3.

Слика 3. Привјесак од новца, крај XIX вијека, околина Мркоњић Града,
удате жене, православно, инв. бр. 4271/II.

Огрлицу са крстом чини ланчић који виси о врату и има привјесак у виду крстића (величина привјеска пропорционална је дужини ланчића – на краћим ланчићима били су мањи а на дужим већи крстови). Огрлице, тј. ланчићи, рађени су од сребра, а крст је од сребрне легуре, често позлаћен, рађен техником гранулације, филиграна, ливења или ковања. Понекад се на њима уочавају улошци разнобојног стакла, полудрагог камења и сл. Ови привјесци су такође плод кујунцијског заната и рађени су у виду плочица и крстолике кутијице. Постоје два типа крстова: грчки и латински, а поред те подјеле, разликујемо и крстове равног типа и типа кутијица. У Збирци Етнолошког одјељења чувају се два оваква примјерка. Крстолики привјесци равног типа припадају грчком и латинском типу крста. Носиле су га православке и католикиње. Карактеристичан примјерак овог типа крстоликог привјеска представљен је фотогр. бр. 4.

Слика 4. Привјесак крст, крај XIX вијека, околина Ливна, удата жена, католички, инв. бр. 2728/II.

Крстови-кутијице састоје се од крстолике кутијице која се отвара. Она се отвара на наличју, одоздо нагоре. Ове кутијице су имале, прије свега, својство амајлије и требало је да оног ко их носи заштите од негативних злих сила. У кутијици су се носили мали крстићи или записи. Производ су кујунцијског заната. Израђиване су техником филиграна. Састоје се најчешће од двије плочице. Једна је равна, а на другој је основни мотив крста испуњен најчешће биљним орнаментима, различитим облицима и уметнутим улошцима стакла различитих боја. Карактеристичан примјерак представљен је на фотогр. бр. 5.

Слика 5. Привјесак кутијица-крст, крај XIX вијека, околина Бање Луке, дјевојачки, православни, инв. бр. 3580/1.

Од свих облика и врста накита, највише симболичких елемената у себи има накит за врат. Овај симболизам није само магијски, који има улогу заштите онога ко тај накит носи као амајлију. Он, у комбинацији са материјалима од којих је накит прављен, има и велику друштвену улогу у приказивању статуса појединца у некој друштвеној заједници. Самим тим је значајно свједочанство о прошлости и драгоценост међу колекцијама Музеја Републике Српске.

ЛИТЕРАТУРА

1. Владић Крстић, Б. (1995а). *Сеоски накит у Босни и Херцеговини у XIX веку и првој половини XX века. Књ. 1*. Београд: Етнографски музеј.
2. Владић Крстић, Б. (1995б). *Сеоски накит у Босни и Херцеговини у XIX веку и у првој половини XX века. Књ. 2*. Београд: Етнографски музеј.
3. Василић Д., Ђукановић В. (2005). *Збирка накита Етнолошкој одјељења Музеја Републике Српске у Бањој Луци с краја XIX и прве половине XX вијека*. Бања Лука: Музеј Републике Српске.
4. Ђорђевић, Т. (1939). Порекло накита и одела, *Гласник СКА*, св. CLXXXIX, 63–79.
5. Ђукановић Д. (2015). *Кићење: симбол и стона између руралној и урбаног космоса*. Бања Лука: Музеј Републике Српске.
6. *Енциклопедија ликовних умјетности* (1964). Књ. 3. Загреб: Jugoslovenski leksikografski zavod.
7. Kostrenčić, M., Protega, M. (ur.). (1961). Ogrlica. U: *Enciklopedija leksikografskog zavoda* (књ. 5, str. 524). Загреб: Leksikografski zavod FNRJ.
8. Карацић Стефановић, В. (1852). *Српски рјечник: исшумачен немачкијем и латинскијем ријечима*. У Бечу: у штампарији јерменскога намастира.
9. Ковачевић, Ј. (1953). *Средњовековна ношња балканских Словена: студија из историје средњовековне историје Балкана*. Београд: Научна књига.
10. Љубоја, Г. (1996). *Мистерија накита: Етнографски музеј у Београду*. Београд: Етнографски музеј.
11. Miletić, N. (1963). *Nakit u Bosni i Hercegovini: od kasne antike do najnovijeg doba*. Zemaljski muzej: Sarajevo.
12. Пантелић, Н. (1971). *Накит и кићење у XIX и XX веку*. Београд: Етнографски музеј.

Danijela Đukanović
Museum of Republic of Srpska
Banja Luka

COLLECTION OF HEAD AND NECK PIECES FROM THE JEWELLERY HOLDINGS OF THE ETHNOLOGY DEPARTMENT OF THE MUSEUM OF THE REPUBLIC OF SRPSKA

Summary: In the Collections of the Ethnology Department of the Museum of the Republic of Srpska in Banja Luka, the collection of jewellery draws special attention. Collecting of jewellery began as early as from the establishment of the Museum of Vrbaska Banovina, with 850 samples having been collected so far, which makes this collection one of the richest and most numerous and interesting ones in Bosnia and Herzegovina. This activity has gone through several stages, of which the most intensive one was from 1930 to 1939. This collection is not only valuable in terms of its material features, but also in terms of its stylistic, technical, aesthetic, and sculptural ones. Given the aforementioned, its value is reflected in its completeness, where all kinds of jewellery are present, from head and neck pieces to those worn on hand. A large number of the samples of jewellery kept in the Ethnology Department is a product of hand craftsmen-silversmiths. They made jewellery and many decorative items out of gold, silver, and other metals. In addition, they decorated their products with plant, animal, or geometrical ornaments, showing an infallible sense for beauty and harmony. Few samples of the jewellery are a product of cottage industry and their creator is anonymous. With regard to their beauty and diversity, they achieve artistic culmination, showing the skill, knowledge, and talent of the person that created them.

